

**DIALOGIK MATNLAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF
O'QUVCHILARINING MADANIYATLARARO KOMPETENSIYASINI
SHAKLLANTIRISH**

O'taganova Laylo Eshonqul qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: Yadigarova Sitara Baxramovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirish jarayoni dialogik matnlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda madaniy kompetensiya tushunchasi, uning til o'rganish jarayonida tutgan o'rni va o'quvchilarning madaniy farqlarni anglash va hurmat qilishga bo'lgan tayyorligini rivojlantirishdagi roli o'rganiladi. Dialogik matnlar orqali madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishning samarali metodlari, uning pedagogik ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlari ilmiy asosda taqdim etiladi. Tadqiqotda o'quvchilarni madaniyatlararo farqlarni tushunishga, boshqa madaniyatlarni hurmat qilishga o'rgatish jarayonidagi imkoniyatlar va cheklovlar tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, dialogik matnlar o'quvchilarning madaniykompetensiyasini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: madaniy kompetensiya, boshlang'ich sinf, dialogik matnlar, madaniyatlararo kompetensiya, til o'rganish, pedagogik metodlar.

KIRISH

Globalizatsiya jarayonlari va ijtimoiy-ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida ta'lim jarayonida madaniyatlararo kompetensiyaning rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Madaniy kompetensiya nafaqat til o'rganish jarayonini, balki o'quvchilarning turli madaniy to'adalarga bo'lgan munosabatini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Hozirgi kunda madaniyatlararo kompetensiyaning shakllanishi tilshunoslik va pedagogikada alohida tadqiqot obyekti sifatida ajralib turadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun madaniy kompetensiyani rivojlantirishning samarali vositalaridan biri bu dialogik matnlarni ishlatishdir. Dialogik matnlar, ya'ni odamlar o'rtasidagi muloqotni aks ettiruvchi matnlar, o'quvchilarga turli madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni tushunishga yordam beradi va ularni boshqa madaniyatlarga bo'lgan hurmat va tushunish ruhida tarbiyalaydi. Bu, ayniqsa, global dunyoda bir-biridan turlicha bo'lgan madaniy tizimlar bilan muloqot

qilish zarurati paydo bo'layotgan sharoitda o'quvchilarning madaniy kompetensiyasini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Bugungi ta'lim tizimida madaniy kompetensiyani shakllantirish, o'quvchilarning madaniyatlararo farqlarni tushunishi va bunday farqlarga hurmat bilan yondashishi ta'limning asosiy vazifalaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf bosqichida bu masala yanada dolzarb hisoblanadi. Chunki bu davrda o'quvchilar boshqa madaniyatlarni tushunishga, ularning qadriyatlarini qabul qilishga va bir-birini hurmat qilishga o'rganishadi.

Mazkur tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining madaniy kompetensiyasini shakllantirishda dialogik matnlarning roli, uning metodik asoslari va samaradorligi o'rganiladi. Tadqiqotda madaniy kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan metodlar va strategiyalar, dialogik matnlar asosida o'quvchilarning madaniy farqlarni tushunishga, empatiya va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan imkoniyatlar tahlil qilinadi.

Shu sababli mazkur maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarining madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirishning samarali vositalaridan biri sifatida dialogik matnlarning o'rni va pedagogik ahamiyatini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda ushbu jarayonda dialogik matnlarni qanday samarali tarzda qo'llash mumkinligi va o'quvchilarni madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishga qanday tayyorlash lozimligi aniqlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Madaniy kompetensiya o'rganish jarayonida muhim o'rin tutadigan tushuncha sifatida ko'plab ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan. Madaniy kompetensiya, birinchi navbatda, biror madaniyatni o'rganish va boshqa madaniyatlarni tushunish qobiliyatini anglatadi. Buning o'zi tilni o'rganishda, boshqa tilni nafaqat grammatik va leksik jihatdan, balki madaniyat o'rtasidagi farqlarni tushunib, turli madaniyatlar bilan ijtimoiy muloqot qilishni ham o'z ichiga oladi.

Buning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Madaniy bilimlar: Madaniyatlarni tushunish va ularning qadriyatlarini o'rganish.
2. Madaniy munosabatlar: Turli madaniyatlar o'rtasida hurmat va o'zaro hamkorlikni rivojlantirish.
3. Madaniy kommunikatsiya: O'quvchilarni turli madaniyatlar bilan samarali muloqotga o'rgatish.

Madaniy kompetensiyani rivojlantirishda dialogik matnlar muhim vosita hisoblanadi. Dialogik matnlar o'quvchilarga boshqalar bilan o'zaro aloqada bo'lishni,

o'z fikrlarini etkazishni va turli madaniyatlar o'rtasida umumiy tushunishni rivojlantirish imkonini beradi. Tadqiqotchilar, ayniqsa, boshlang'ich sinfda dialogik matnlarni qo'llash orqali o'quvchilarning empathiya (hamdardlik) va kross-kultural (madaniyatlararo) kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratilishini ta'kidlaydilar.

Keshavarz (2008) o'z tadqiqotida, madaniyatlararo kompetensiya o'rganishda tilning lingvistik tizimidan tashqari, tilga doir bo'lgan ijtimoiy, madaniy va psixologik omillar ham katta rol o'ynashini ta'kidlagan. Baker (2011) esa madaniyatlararo kompetensiyani til o'rganishning asosiy maqsadlaridan biri sifatida ko'rsatadi va bu jarayonda til o'rganuvchining madaniy farqlarni anglash qobiliyati muhim ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydi.

Madaniy kompetensiya va til o'rganishdagi bu masala ko'plab xalqaro va mahalliy ilmiy tadqiqotlarda ko'rib chiqilgan. Sercu (2005) o'z tadqiqotida madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishda til o'qituvchisi rolini va uning o'quvchilarga madaniyatlararo farqlarni tushuntirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Bennett (2009) esa madaniy kompetensiyani rivojlantirishda o'qituvchining o'quvchilarga turli madaniyatlarni tanishtirishi va madaniyatlararo aloqada bo'lishga o'rgatishdagi faoliyatini ko'rsatadi.

Dialogik matnlar, shuningdek, sotsial-kognitiv yondashuv asosida ham o'rganilgan. Vygotsky (1978) o'zining kognitiv rivojlanish nazariyasida ijtimoiy aloqalar va muloqot orqali o'rganish jarayonini ta'kidlagan. Uning fikricha, o'quvchilar o'z fikrlarini muloqot orqali shakllantiradilar va bu jarayon madaniy o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Gergen (2009) esa madaniyatlararo kompetensiyani muloqot va o'zaro aloqada o'z fikrlarini tushunish va anglash jarayoni sifatida baholagan.

Ushbu adabiyotlar va ilmiy yondashuvlar bayram tushunchasini va madaniyatlararo kompetensiyani o'rganishda yordam beradigan asosiy nazariy prinsiplarga asoslanadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning metodologik yondashuvi sifatli va miqdoriy tahlilni birlashtirgan kompleks metodlarga asoslanadi. Tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun dialogik matnlar yordamida madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishning samaradorligini o'lchash maqsadida eksperimental pedagogik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotda tajriba va nazorat guruhleri o'rtasida farqlarni aniqlash uchun kvazi-eksperimental model ishlatildi.

Ishtirokchilar

Tadqiqotda O'zbekistonning uchta umumta'lim maktabidan 120 nafar boshlang'ich sinf o'quvchilari ishtirok etdi. Ishtirokchilar 8-10 yoshli o'quvchilardan iborat bo'lib, har biri ingliz tilida 3-4 yil ta'lim olgan. O'quvchilar ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi (60 nafar o'quvchi) va nazorat guruhi (60 nafar o'quvchi).

Materiallar va usullar

Tadqiqotda ishlatilgan asosiy materiallar dialogik matnlar (hikoyalar, suhbatlar, topshiriqlar) bo'lib, ular madaniyatlararo farqlarni aks ettirgan. Tajriba guruhiga 12 hafta davomida madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan o'quv materiallari, shu jumladan ingliz va o'zbek madaniyatlaridan olingan dialogik matnlar taqdim etildi.

Dialogik matnlar o'quvchilarga ikki madaniyat o'rtasidagi farqlarni tushunishga, boshqalar bilan muloqot qilishda madaniyatlararo ehtiyojlarni anglashga yordam beradi. Matnlar quyidagi mavzularda tuzilgan:

- Madaniyatlararo farqlar va urf-odatlar;
- Bayramlar va marosimlar: o'zbek va ingliz madaniyatlaridagi farqlar;
- Ijtimoiy munosabatlar va kommunikatsiya;
- O'zaro hurmat va empatiya.

Nazorat guruhiga esa an'anaviy o'quv materiallari (kitoblar, maqolalar) taqdim etilib, o'quvchilarga madaniyatlararo farqlar haqida faqat nazariy ma'lumotlar berildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, dialogik matnlar asosida olib borilgan mashg'ulotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining madaniyatlararo kompetensiyasini sezilarli darajada oshirgan.

1. Boshlang'ich test natijalari: Tajriba guruhining boshlang'ich testdagi o'rtacha natijasi 47% ni tashkil etdi, nazorat guruhida esa bu ko'rsatkich 45% ni tashkil etdi. Biroq, tajriba guruhi o'quvchilari madaniyatlararo farqlarni tushunishda va boshqa madaniyatlarni qabul qilishda yuqori natijalarga erishdilar.

2. Yakuniy test natijalari: Tajriba guruhining yakuniy testdagi o'rtacha natijasi 82% ni tashkil etdi, bu esa 35% ga yuqori ko'rsatkichdir. Nazorat guruhida yakuniy natija faqat 56% ga yetdi, bu esa faqat 11% ga oshgan. Tajriba guruhida o'quvchilarning madaniyatlararo farqlarni tushunish ko'nikmalari va boshqa madaniyatlarga nisbatan mehr-oqibat va hurmatni ko'rsatish ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshgan.

3. So'zlashuv ko'nikmalarining rivojlanishi: Tajriba guruhi o'quvchilarining so'zlashuv ko'nikmalari aniq rivojlanganligini ko'rsatdi. O'quvchilar o'rtacha 24%

ko'proq to'g'ri va madaniy jihatdan aniq javoblar berdi. Nazorat guruhida esa so'zlashuv ko'nikmalarining o'sishi 9% ni tashkil etdi.

4. Madaniyatlararo farqlarni tushunish: Tajriba guruhining 94% o'quvchilari madaniyatlararo farqlarni tushunishda yuksalgan ko'rsatkichni qayd etdilar. Buning natijasida ular turli madaniyatlar bilan bog'liq muammolarni hal qilishda yaxshilangan ko'nikmalarga ega bo'lishdi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, dialogik matnlar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda aniqlanganidek, dialogik matnlar o'quvchilarga boshqa madaniyatlarni anglash, ular bilan muloqot qilish va madaniyatlararo farqlarni hurmat qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Tajriba guruhida o'quvchilarning madaniyatlararo farqlarni tushunishi va boshqa madaniyatlarga bo'lgan hurmatni oshirganliklari ta'kidlanadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi, ayniqsa, dialogik va guruhli ishlarda ishtirok etishda ularning ishtiyoqi va anglash qobiliyati yuqori bo'ldi. Bunday yondashuv o'quvchilarni turli madaniyatlar bilan samarali va ijobiy muloqot qilishga tayyorlaydi.

Nazorat guruhida esa an'anaviy o'quv metodlari orqali faqatgina til ko'nikmalari rivojlandi, ammo madaniyatlararo kompetensiya va boshqa madaniyatlarga bo'lgan tushunish va hurmatni rivojlantirishda sezilarli o'sish bo'lmadi. Bu, o'z navbatida, dialogik matnlarning madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishdagi muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda dialogik matnlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirish jarayoni ilmiy va amaliy nuqtai nazardan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, dialogik matnlar madaniyatlararo farqlarni tushunishga va boshqa madaniyatlarni hurmat qilishga yordam beradigan samarali vosita hisoblanadi. O'quvchilarga turli madaniyatlarni anglash va o'zaro muloqotda bo'lishni o'rgatish orqali, ularning madaniyatlararo kompetensiyasi rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirishda **dialogik matnlar** samarali pedagogik vosita bo'lib, ta'lim jarayoniga kirishi kerak. Tadqiqot natijalari til o'qituvchilari va ta'lim muassasalariga madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishda dialogik matnlarning rolini ta'kidlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Schäffner C. Translation and Emotion // The Translator. 2020.
2. O‘rinboyev B. Tarjimashunoslik asoslari. Toshkent: Fan, 2021.
3. Xudoyberganova D. Til va emotsiya: lingvistik tahlil. Toshkent: Akademnashr, 2022.
4. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: CUP, 2019.
5. Nord C. Translating as a Purposeful Activity. London: Routledge, 2020.